

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XII

ОДЕСА
ОНУ
2018

УДК 94(100)“-04/17”(08)

C773

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 24 січня 2018 р.

Рецензенти:

- І. В. Бруйко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Дзиговський – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Луговий – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
С. А. Булатович – к.і.н., доцент;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссев – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи
(Кишинів, Молдова);
О. В. Смигдина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
C773 Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. –
632 с.

ISBN 978-617-689-251-9

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XII читань пам'яті професора П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12-13 березня 2018 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-251-9

© Колектив авторів, 2018
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2018

М. А. Лобанова, О. В. Нестеренко (Одеса)
**НОВА ПАМ'ЯТКА КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРИ
В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

Вступ

Катакомбні пам'ятники Північно-Західного Причорномор'я є західною периферією катакомбної культурно-історичної спільності (КІС) (рис. 1). Розглядаючи питання формування катакомбної КІС, дослідники відзначають, що нове населення, яке складало ранньокатакомбну культуру, з території Північно-Східного Приазов'я і Нижнього Подоння поширилося на значній частині України, по двом берегам Дніпра. На захід від Інгульця відомі лише поодинокі поховання раннього етапу. Розселення племен катакомбної КІС супроводжувалося контактами з місцевим, переважно ямним, населенням, індикатором чого є інвентар¹. Вже на ранньому етапі катакомбна культура не є єдиною, в ній виявляються територіальні особливості, які на наступному (розвиненому) етапі (2500-2300 BC) привели до формування окремих катакомбних культур, що характеризуються відносно стабільними наборами ознак².

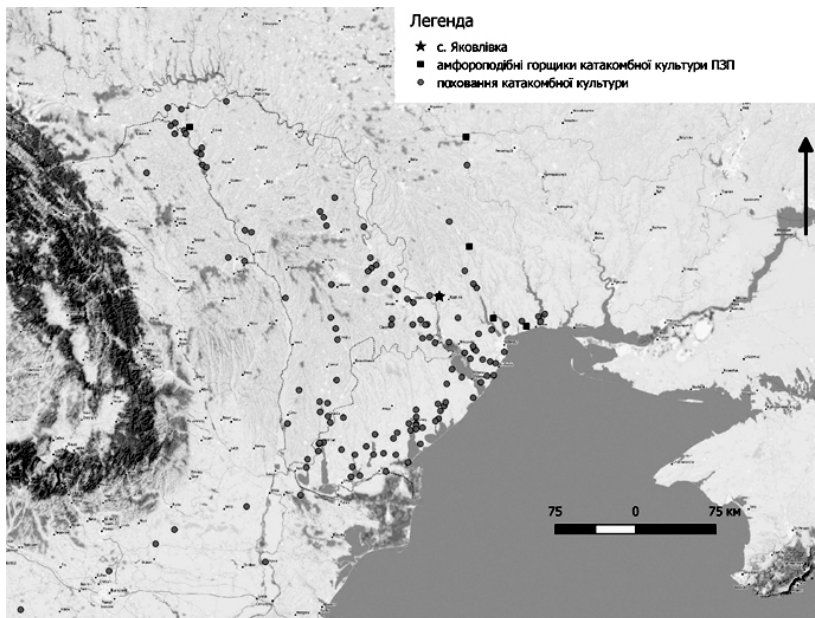
Пам'ятники Північно-Західного Причорномор'я в основному пов'язані з пізнім етапом³, домінуючими при цьому є поховання інгульської катакомбної культури.

Кераміка є найбільш поширеною і інформативною складовою поховального інвентарю (відомо близько 160 екз.). При цьому до категорії амфор і амфороподібного посуду віднесено 11 екземплярів із тулубом округлої форми і високим прямим вінцем (рис. 2). Вони прикрашені по тулубу прокресленим орнаментом⁴. Нечисленність цієї категорії посуду підвищує цінність кожної нової знахідки і робить їх публікацію актуальною.

У шкільний музей с. Яковлівка Роздільнянського району надійшла амфоровидна посудина, детальні умови знахідки її невідомі (рис. 1, зірочка). Але можна припустити, що вона походить зі зруйнованого підкурганного (?) поховання, яке знаходилося в околицях с. Яковлівка.

Опис знахідки

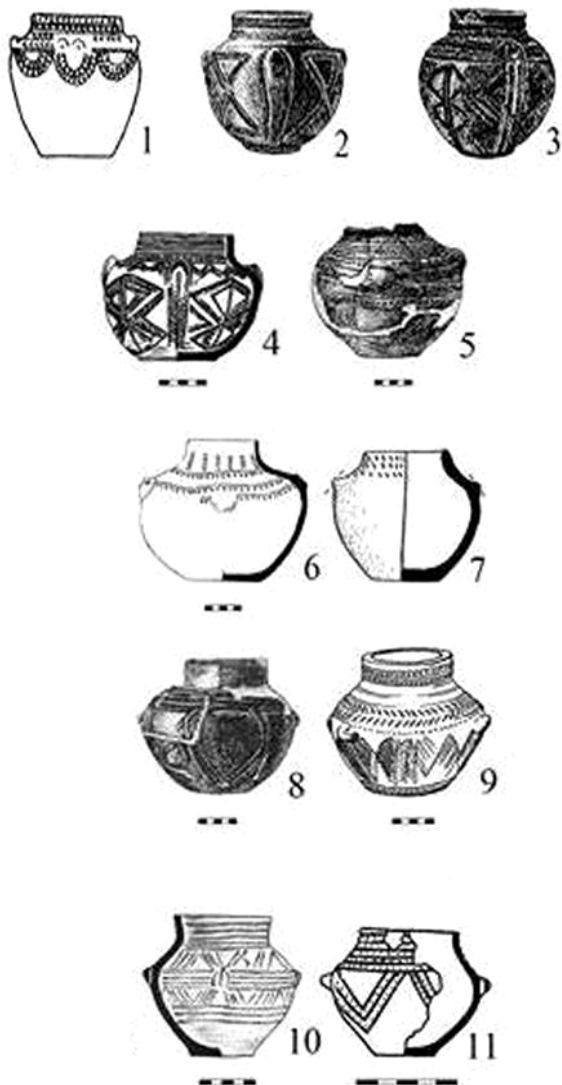
Йдеться про доволі добре збережений плоскодонний горщик з широкими опуклими боками та короткою шиею. Загальний діаметр посудини складає 14 см. Стінки не дуже товсті. Будь-які ручки відсутні. Але у найширших точках тулуба горщика є глиняні наліпи, за які, певно, його можна було підхопити. Посуд зроблений з сірої глини без домішок.

Рис. 1. Поширення пам'яток катакомбних культур в Північно-Західному Причорномор'ї. Кола – поховання катакомбної культури, зірочка – знахідка біля с. Яковлівка, квадрати – поховання з посудом, аналогічним горщику з Яковлівки

Рис. 2. Горщик, знайдений біля с. Яковлівки

**Рис. 3. Посуд близьких форм до горщика з Яковлівки
(рис. за: Іванова 2013).**

- 1 - Новотарутіно, випадкова знахідка; 2 - Ковалівка VI, 2/30;
 3 - Ковалівка VI, 2/33; 4 - Дубіново 1/11; 5 - Ковалівка VI 1/10;
 6 - Хаджидер, Костюкова могила, 1/15; 7 - Яськи 5/12; 8 - Ковалівка VI, 1/9;
 9 - Баштанівка 1/20; 10 - Коржеуць 4/10; 11 - Старі Біляри, к. 1, насип

Горщик орнаментований відтисками лопатки та палички. З чотирьох сторін іде від вінця до середини тулуба стрічка відтисків, що являє собою дві тонкі, паралельні одна одній лінії з витисненими крапками в середині. Ці стрічки упираються у глиняні наліпи. Поєднуються між собою дугоподібними витисненими стрічками з трьох паралельних одна одній ліній. Ці дугоподібні стрічки вигнуті вгору. Від точки найбільшого вигину і до максимального діаметра тулуба тягнеться невеличкий шматочок витисненої стрічки, утвореної двома паралельними лініями з крапкоподібними відтисками між ними.

Через максимальний діаметр тулуба проходить ще одна витиснена лінія-стрічка з крапками по центру, яка охоплює весь горщик. Вона найширша з представлених стрічок.

Загальновідомо, що катакомбна культура представлена в кераміці здебільшого у вигляді широких плоскодонних горщиків та банок майже циліндричної форми. Вони досить часто прикрашаються відтисками шнура або лопатки. Тож цей горщик за своєю формою та орнаментом є класичним прикладом кераміки катакомбної культури.

У верхній частині є два пошкоджених місця. Перший скол зачіпає вінце глечика та частково шийку і має продовження у вигляді тріщини. Друге пошкодження більш масштабне та загрозливе. Воно представляє собою широкий скол приблизно 8 сантиметрів завдовжки. Проходить від вінця горщика до його тулуба похилою лінією під кутом 45 градусів.

Аналогії

Амфороподібні посудини катакомбної культури були знайдені в різних регіонах ПЗП. Подібність можна прослідкувати у посуді з курганів біля с. Дубинове, с. Ковальовка, с. Коржеуци, с. Рєвове та з с. Старі Біляри⁵. Характерні спільні риси не обмежуються загальною морфологією посуду, а простежуються і в орнаментиці (рис. 3). Для всіх посудин характерні смужки відбитків, які складаються з кількох ліній. При чому частково збігається сам візерунок. Втім у горщика з Яковлівки є і власні, унікальні особливості орнаменту – плавність та заокругленість ліній.

А от форма горщика, знайденого в Яковлівці, найближче подібна до форми горщиків з Старих Білярів та Коржеуц. Така ж, середньої довжини шия посуду, присутність глиняних випуклостей з боків та видовженість переходу від денця до тулуба поєднують ці артефакти.

Цікавим фактом є меридіональне розташування більшості згаданих пунктів. Можливо, подібність поховального інвентарю в

похованнях, розташованих за лінією північ-південь, в широкому сенсі відображає економічну природу катакомбного суспільства рухливих скотарів, зокрема переважання саме меридіональних сезонних міграцій.

Висновки

Знахідка з Яковлівки представлена посудиною характерної форми та орнаментики, які достатньо рідкісні в Північно-Західному Причорномор'ї, та має значну цінність навіть суто з артефактуального боку. Картографування подібних знахідок дозволяє висловити припущення про сезонні пересування хоча б однієї з нечисленних груп катакомбного населення в регіоні меридіональними шляхами – вздовж долин річок, які за невеликим виключенням течуть на Одещині саме в напрямку на південь – до Чорного моря. Такі пересування вздовж річок, з усвідомленням басейну однієї-двох водних артерій як родової території, групи рухливих скотарів, відомі за етнографічними паралелями та можуть трактуватися в якості типової просторової моделі організації суспільства рухливих скотарів у сприятливих для пересувань посушливих умовах суббореального періоду голоцену.

Подяки. Автори надзвичайно вдячні С. Г. Голдаєву, заслуженому вчителю України. Саме він повідомив про цю цікаву знахідку і саме йому належало бути співавтором цього тексту, але через технічні причини ми не можемо перелічити його серед авторів. Насправді без його допомоги цього тексту не було б.

¹ Иванова С. В. Эпоха ранней бронзы Причерноморских степей // РА. 2005. Т. 1. С. 34-43; Иванова С. В., Островерхов А. С., Савельев О. К. Очерки истории и археологии Днестро-Бугского междуречья. Киев, 2012. С. 177.

² Отрощенко В. В. Проблемы периодизации культур средней та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення). К., 2001. С. 154; Отрощенко В. В. Етнічні проблеми передісторії України (доба бронзи) // Таврійські студії. 2011. № 1. С. 6.

³ Невелика серія дат для Північно-Західного Причорномор'я після калібрування припадає на діапазон від 2580–2341 до 2267–1981 BC (див.: Иванова С. В., Киосак Д. В., Виноградова Е. И. Палеоэкология и культурная динамика. Голоцен Северо-Западного Причерноморья. Saarbrucken, 2011. С. 93-95).

⁴ Иванова С. В. Катакомбные культуры // Древние культуры Северо-Западного Причерноморья. Одесса, 2013. С. 261-263.

⁵ Иванова С. В. Петренко В. Г., Ветчинникова Н. Е. Курганы древних скотоводов междуречья Южного Буга и Днестра. Одесса, 2005. С. 62, 89-92.

<i>Немченко І. В.</i> До 55-ліття кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.....	5
<i>Избаиш-Гоцкан Т. А.</i> Антиковедение на кафедре истории древнего мира и средних веков.....	16
<i>Чепіженко В. В.</i> Розвиток медієвістики на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ (до 2000 р. – ОДУ) імені І. І. Мечникова.....	23
<i>Агульников С. М.</i> Планировка и топография могильников белозерской культуры в Нижнем Подунавье.....	39
<i>Алексеев В. П., Лобода П. Г.</i> Редкие и неизданные варианты монет античных городов Северного Причерноморья.....	44
<i>Андрух С. И., Тоцев Г. Н.</i> Сорокина Балка – новый памятник археологии в Нижнем Поднепровье.....	50
<i>Боднарюк Б. М.</i> Західноєвропейський премілленаризм XVII ст.: відродження апокаліптичних настроїв та віри у земне царство Христа на тлі Тридцятирічної війни й англійської пуританської революції.....	52
<i>Бойко-Гагарин А. С., Корпусова И. В., Янов Д. М.</i> Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810-1811 гг.....	57
<i>Бондаренко Д. В., Смирнов О. І.</i> Археологічні дослідження зольника № 2 Вікторівського святилища в 2017 р.....	70
<i>Буйських С. Б.</i> Хора Ольвії – історико-археологічний релікт давньогрецької колонізаційної епохи у Нижньому Побужжі.....	78
<i>Булатович С. А.</i> Из истории изучения античного Никония.....	82
<i>Бурдо Н. Б.</i> Антропоморфна пластика усатівської культури.....	87
<i>Бьяджи П.</i> Малоизвестные материалы к хронологии грота Буран-Кая III (Украина).....	97
<i>Вар`ян О. О.</i> Ставлення до дитинства в Афіньському полісі архаїчного та класичного періодів.....	102
<i>Вертієнко Г. В.</i> До питання про метал в Авесті.....	108

<i>Відейко М. Ю.</i> Сакральні будівлі Центральної та Південно-Східної Європи у V тис. до н.е.....	117
<i>Вус О. В.</i> Кастеллум Сиваг-Кермен – погранична крепость Византиї в Юго-Западной Таврике.....	123
<i>Главенчук А. В.</i> Новые данные о пигментных охрах из раскопок Анетовки 2.....	131
<i>Горбаненко С. А.</i> Перші цілеспрямовані палеоетноботанічні розшуки на Більському городищі.....	138
<i>Грабовская О. В.</i> Історичні обставини початку використання цегли у Вінниці.....	146
<i>Гребцова И. С.</i> Сюжеты античной истории и мифологии в творчестве европейских художников XVIII – первой половины XIX ст.....	153
<i>Гулюк Є.</i> Зміни статусу історії та структури історичного знання в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст.....	160
<i>Гуменний В. Л.</i> Військові гарнізони на території Близького Сходу і парфянські кампанії Риму у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами).....	166
<i>Дёмин О. Б.</i> Собрание наследства: медиевистика в современной Украине (1992–2016 гг.).....	171
<i>Демченко О. В.</i> Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів.....	178
<i>Дергачева Л. В.</i> Клад средневековых молдавских монет XIV века, найденный на территории республики Молдова.....	185
<i>Димидюк Д. А.</i> Фортифікації та облогова техніка Багратидської Вірменії кінця IX – середини XI ст. (на основі писемних джерел).....	191
<i>Добролюбский А. О.</i> Остатки и следы Джинестры на одесских берегах.....	199
<i>Домановська М. Є.</i> Філологічний вектор розвитку візантиністики у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.).....	208

<i>Домановский А. Н.</i> К вопросу о нарушителе арабо-византийского договора 689 г.....	214
<i>Diaconu V., Gafincu A.</i> Multidisciplinary research dedicated to the Late Bronze age from the space between the Carpathians and Prut (Romania).....	220
<i>Дятлов В. О.</i> Герцогиня Здена Саксонська та її син Георг. Виховання християнського князя.....	227
<i>Заплетнюк О. А.</i> Роль фараона Ехнатона у культурі Атона за текстами прикордонних стел «раннього проголошення».....	234
<i>Зелинский А. Л.</i> К вопросу о назначении так называемых перстней «птолемеевского типа».....	241
<i>Иванова С. В.</i> Обмен и торговля в древних обществах.....	247
<i>Івченко О. С.</i> Джон Спелмен та Філіп Хантон: два погляди на королівську владу.....	254
<i>Kamadadze K.</i> Porcelain from Gonio fort.....	261
Клюшинцев В. Н. , <i>Гребенников В. Б.</i> К вопросу о развитии металлургии и металлообработки в эпоху бронзы в Нижнем Побужье.....	269
<i>Ковальський Л. С., Голдаєв С. Г.</i> Заповнюючи прогалини на карті енеоліту степової Одещини: пізньотрипільська випадкова знахідка з долини ріки Кучурган.....	276
<i>Ковбасюк С.</i> «Коли запитають вас ваші сини...»: іконографічні новачі у «Песаху» Хейбрехта Бейкелара 1563 р. та реформаційний дискурс.....	283
<i>Колесниченко А. Н.</i> Стекланные сосуды закрытых форм VI-I вв. до н.э. в сакральных контекстах Средиземноморья и Северного Понта.....	291
<i>Красножон А. В.</i> Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее.....	298
<i>Крижанівський А. Л.</i> Метрологічні показники монет львівського монетного двору XIV-XV ст.....	304
<i>Левченко В. В.</i> Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960).....	312

<i>Лиман С. И.</i> Французская средневековая история и историография в творчестве профессора Харьковского университета М. Н. Петрова (1826-1887).....	320
<i>Лобанова М. А., Нестеренко О. В.</i> Нова пам'ятка катакомбної культури в Одеській області.....	327
<i>Луговий О.М.</i> Візантійські послы у Снятині 1415 року.....	332
<i>Мельников О.Н.</i> Серебряный статер Гигиэнонта в монетном деле и в нумизматике Боспора.....	339
<i>Mielczarek M.</i> From the history of archaeology in Odessa. Józef Czaki (1857-1936), a forgotten collector of antiquities.....	349
<i>Моусеенко Н. С.</i> Сребреники Святополка: итоги тысячелетия.....	353
<i>Мызгин К. В., Филатов Д. А.</i> Находки ауреусов зурпаторов III века на территории Украины.....	354
<i>Николаев Н. И.</i> Кто был советником царя Скилура в Неаполе Скифском?.....	368
<i>Одрін О. В.</i> Північнопонтійська торгівля зерном: друге життя давніх концепцій.....	375
<i>Отрешко В. М.</i> О тенденциях развития археологии.....	381
<i>Охотников С. Б.</i> Сотрудничество ученых Одессы и Польши в изучении археологии и древней истории Северного Причерноморья.....	384
<i>Охріменко О. С.</i> Уривок невменної нотації з оправи рукопису «Miscellae quodlibeticae pro IWM».....	392
<i>Папанова В. А., Зиновьева Т. А.</i> Склеп с росписью на некрополе Ольвии: проблема фиксации и интерпретации памятника.....	396
<i>Пересунчак О. С.</i> Нові пам'ятки археології в басейні р. Могилянка.....	408
<i>Пилипчук Я. В.</i> История Золотой Орды в хронике Ульриха Рихенталя.....	413
<i>Пиструил И. В.</i> Изделия с резцовым сколом на эпилеолитических памятниках Северо-Западного Причерноморья (некоторые предварительные выводы).....	416
<i>Плешивенко А. Г.</i> Забытые раритеты.....	422

<i>Подрез Ю. В.</i> Дипломатична діяльність уряду П. Орлика щодо Франції та Османської імперії в 1710 році.....	430
<i>Полищук Л. Ю., Кіосак Д. В.</i> Нові матеріали до історії археологічного вивчення Південного Побужжя.....	436
<i>Попова Т. Н.</i> В. Э. Крусман: епоха и наука под скальпелем историка.....	446
<i>Попович С., Чобану И.</i> Раскопки кургана № 8, у с. Александру Иоан Куза (Кагульский р-н, республика Молдова).....	453
<i>Прохорова А. Ю.</i> Французька політика Англії під час північного повстання 1569 р.....	457
<i>Руссев Н. Д.</i> Белгородский мученик Иоанн Новый и религиозная жизнь Молдавии начала XV в.....	463
<i>Рябцева С. С.</i> О некоторых специфических чертах головных уборов населения балканского региона в X–XIV вв.....	470
<i>Савельева Е. С.</i> Терракотовая статуэтка римского воина из Картала...481	
<i>Самойлова Т. Л.</i> Контакты Родоса и Тиры в эллинистическое время по данным керамической эпиграфики.....	485
<i>Секерська О. П.</i> Тваринництво та полювання в господарстві населення античного часу межиріччя Дунаю та Південного Бугу.....	487
<i>Сминтина О. В.</i> Екологічна історія дописемної доби: актуальні питання сучасних досліджень.....	494
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М., Снитко О. В.</i> Про історію однієї лапідарної пам'ятки, знайденої біля Ольвії.....	500
<i>Снитко И. А.</i> Проблемы архитектурной идентификации фрагментарно исследованных архитектурно-археологических памятников.....	505
<i>Сурду В. В.</i> Особенности погребальных сооружений ямной культуры Карпато-Поднестровья.....	512
<i>Тарасенко Н. А.</i> Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине.....	517
<i>Тоцький П. М.</i> Становий статус церкви в королівській Франції напередодні Революції.....	524
<i>Тоцев А. Г.</i> Крымско-русские торговые отношения в XV в.....	531

<i>Туровский Е. Я.</i> Государственное устройство античного Херсонеса.....	534
<i>Федченко С. Е.</i> Функції та місце сексуальності у римському зображальному мистецтві.....	539
<i>Фомин М. В.</i> Трансформация обряда крещения и ее отражение в архитектуре Херсонеса-Херсона.....	547
<i>Khalvashi M., Aslanishvili L., Kakhidze E.</i> Garrisons on the edge of Imperium Romanum.....	553
<i>Харламова А. О.</i> Результати картографування середньовічних кам'яних статуй в басейні середньої течії Сіверського Дінця.....	558
<i>Хахеу В.</i> К вопросу о погребальном обряде позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона (конец VII–V вв. до Р.Х.).....	566
<i>Циватый В. Г.</i> Внешнеполитическая и дипломатическая институционализация Европы раннего нового времени глазами современника: Франческо Гвиччардини о концептах «война» и «мир» в исторической памяти.....	573
<i>Чекунина Н. В.</i> К истории формирования коллекции древнерусских монет одесского археологического музея НАН Украины.....	580
<i>Черниенко Ю. А.</i> К вопросу об информативности предметов металлопроизводства для анализа проблем генезиса сабатиновской культуры.....	585
<i>Черных И. Д.</i> Цивилизации «осевого времени» в научном наследии Ш. Эйзенштадта.....	592
<i>Шевцов С. П.</i> Структурные средства изображения Перикла у Фукидида.....	596
<i>Шевченко О. Б.</i> Сарматські «амазонки»: чинники, що спонукали появу історіографічного міфу, та реальність сьогодення.....	603
<i>Янко А. Л.</i> Расенна чи Ратуменна?: Дещо про епоніма і самоназву етрусків.....	609
<i>Ярош О. А.</i> Витоки і розвиток британського орієнталізму у першій половині XVII ст.....	615
Перелік скорочень.....	622